

EL CONTROL POLÍTIC DE LES INSACULACIONS DEL CONSELL DE CENT DE BARCELONA (1652-1700)

Josep M. Torras Ribé
Universitat de Barcelona

Introducció

És prou sabut que una de les actuacions més significatives adoptades per la monarquia després de la capitulació de Barcelona, l'any 1652, va ésser la retenció del control de les insaculacions del Consell de Cent i de la Diputació del General, mesures concebudes com a mitjà de repressió institucional i de control polític sobre els grups dirigents catalans que havien detestat tradicionalment el poder en les dues institucions, i als quals s'imputava —per acció o per omissió— bona part de la responsabilitat en l'esclat de la revolta de 1640 i en el posterior decantament de Catalunya a favor de França. Aquesta actuació de la monarquia ha estat motiu recurrent de recerca entre diversos autors, amb hipòtesis contrastades sobre el significat polític i l'abast social que caldria atribuir a aquestes mesures. Les opinions anirien des de considerar que les noves atribucions de la monarquia en la provisió de càrrecs tenien una dimensió eminentment retòrica i intimidatòria, destinada únicament a legitimar una nova filosofia política, preventiva de les possibles velleïtats i aventurismes de les classes dirigents catalanes, a la posició segons la qual la reserva de les insaculacions s'hauria posat en pràctica repetidament en el període posterior a 1652, i hauria esdevingut una peça clau en el procés de subjecció de Catalunya al poder central, desdint inequívocament la suposada actitud “neoforalista” atribuïda a la governació de Carles II.¹ Partint de la base que bona part del debat polític i historiogràfic sobre aquests episodis està contingut en les obres citades en la nota precedent, aquest article pretén aportar arguments documentals diversos sobre els mecanismes d'aplicació pràctica d'aquest control de les insaculacions

1. Un repertori bibliogràfic sobre aquest tema, en SÁNCHEZ MARCOS, FERNANDO: *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*. Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983, pp. 96-117. ID.: “El autogobierno perdido en 1652: el control por Madrid de la vida política en Cataluña durante el Virreinato de Don Juan de Austria (1653-1656)”. *Pedralbes*, n.º 2 (Barcelona, Departament d'Història Moderna, 1982), pp. 101-125. ID.: “El nuevo status de Barcelona tras su reincorporación a la monarquía hispánica en 1652”. *Homenaje al Dr. Dn. Juan Reglá Campistol*, I (1975), pp. 579-609. TORRAS I RIBÉ, JOSEP M.: *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*. Barcelona, Edicions Curial, 1983, pp. 107-116. ID.: “El procedimiento insaculatorio en los municipios de los reinos de la Corona de Aragón, entre la renovación institucional y el sometimiento a la monarquía (1427-1714)”. *Jerónimo Zurita, su época y su escuela*. Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 1986, pp. 350-352. ID.: “L'organització municipal de Barcelona als segles moderns”. Dins SOBREQÜÉS I CALLICÓ, JAUME [Director]: *Barcelona dins la Catalunya moderna (segles XVI i XVII)*. “I Història de Barcelona”, vol. 4 (Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ajuntament de Barcelona, 1992), pp. 276-291. AMELANG, JAMES S.: “Municipal Autonomy in early Modern Spain: two recent studies of Barcelona”. *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, II (Barcelona, Departament d'Història Moderna, 1984), pp. 19-24.

per part de la monarquia, a fi de contribuir a l'anàlisi sobre bases sòlides d'aquest període especialment significatiu de la història de Catalunya.

El mecanisme de revisió de les bosses i el control polític dels insaculats

El contingut de les consultes del Consell d'Aragó sobre el tema de les insaculacions palesen amb una franquesa escruixidora les intencions de la monarquia en reservar-se la revisió de les bosses, i els mecanismes que hom pretenia posar en pràctica per assegurar-se el control polític dels insaculats. En la mateixa consulta del 14 de novembre de 1652, que ha d'ésser considerada a tots els efectes com la base teòrica fonamental de l'actuació de la monarquia en els anys posteriors, s'ordenava a Joan Josep d'Àustria i al Marquès de Mortara “*que informen a V. Md. de los sugetos más a propósito para insacularlos, y de los que no lo son, para que dejando en aquel gobierno la buena sangre, salga y se despida la mala, [...] excluyendo los que más se han señalado en las sediciones pasadas, y admitiendo los que han padecido en ellas y otros indiferentes, y que han proçedido fielmente o con mayor moderación*”.²

El mecanisme concret d'aplicació d'aquesta norma ens és conegut sumàriament, en una forma que es pot suposar de manera versemblant que experimentarà modificacions en la seva aplicació al llarg del temps. En termes generals, hom descrivia que “*los conselleres de Barcelona [han de] dar la proposición de personas que han de hazer cada año para llenar los lugares que huviere vacantes en las bolsas de los officios de su gobierno, al tiempo de la extracción tengan obligación de dar las proposiciones por todo el mes de octubre, y que no lo haziendo así no la puedan ya hazer por aquel año; [...] los Sres. Virreyes las embien con su parezer por los primeros de noviembre para que su Magd. tome resolución, y caso que la ciudad falte en darla, propongan los sugetos que les pareziere para llenar los lugares vacantes*”.³ Cal advertir que, si bé ja podria considerar-se en rigor aquesta formulació del marc general de control de les entrades a les bosses com una transgressió flagrant dels privilegis municipals en vigor des de la introducció del sistema insaculatori, en temps de Ferran II,⁴ els mecanismes concrets d'aplicació d'aquesta norma resultaven encara d'una discrecionalitat molt més abusiva per a les autoritats municipals, ja que no solament havien de sotmetre a l'aprovació reial els candidats a ésser insaculats, sinó que, a més, ho havien de fer a partir de la presentació d'una llista binària, de la qual el Consell d'Aragó n'escolliria –si s'esqueia–, les persones que romandrien finalment a les bosses: “*Los consellers de la present ciutat, del millor modo que poden y entenen, presentan a V. A. la nominatió de dos personas per cada hu dels llocs vacants en las bolsas dels oficis de la casa de la ciutat, servant e inseguint la orde de Sa Magt. en tot lo que és estat possible*”.⁵

2. ACA. CA., lligall 216, consulta del 14 de novembre de 1652, 16 folis, *passim*. El contingut d'aquesta consulta ha estat utilitzat profusament en totes les obres citades a la nota anterior. La seva transcripció íntegra a TORRAS I RIBÉ, JOSEP M.: “El projecte de repressió dels catalans de 1652”. Dins EVA SERRA [Ed.]: *La revolució catalana de 1640*. Barcelona, Editorial Crítica, 1991, pp. 241-290.

3. ACA. CA., lligall 218, plec 3, sense foliar [s.a., probablement 1666]. Aquest mecanisme era descrit en termes semblants l'any 1677: “*los conselleres de la ciudad de Barcelona [...] hazen propisición todos los años de personas para los lugares vacantes en las bolsas de los officios de su gobierno, de los quales se sacan por suertes los que han de servirlos cada año, y la entregan al virrey, el qual la remite con lo que se le offrezze de cada uno de los propuestos por la ciudad, y V. Magd. elige de ellos, o otros (como a V. Magd. pareziere) los que fuere servido*”. ACA. CA., lligall 245, consulta del 8 de novembre de 1677. Per a la Diputació del General, els mecanismes de control de les insaculacions per part del Consell d'Aragó eren descrits pàcticament en els mateixos termes. Cf. ACA. CA., lligall 243, plec 1, 7 de juny de 1687.

4. VICENS I VIVES, JAUME: *Ferran II i la ciutat de Barcelona (1479-1516)*. Barcelona, Universitat de Catalunya, 1937, II, pp. 275-356; transcripció del privilegi d'insaculació, III, pp. 341-354.

5. ACA. CA., lligall 248, s.f. [s.a., probablement 1655]. La persistència d'aquest sistema de duplicació de les propostes era descrita en termes gairebé idèntics en una ordre del Consell d'Aragó de l'any 1677: “*Que proponga la ciudad para cada uno de los lugares vacantes número doblado de sugetos, y caso de no haverlos diga las causas*”. *Ibidem*, lligall 218, plec 3, s.f.

Entre els lligalls del Consell d'Aragó es conserven, juntament amb molta d'altra documentació annexa, les nòmines anuals d'insaculació preparades pel Consell de Cent, a les quals s'afegeixen les consultes polítiques sobre els candidats proposats. Certament que seria del tot il·lusionari pretendre, en un article d'extensió limitada com aquest, analitzar amb exhaustivitat els milers de documents d'escrutini que cobreixen el període de 1652 a 1714. En una panoràmica de conjunt, i deixant de banda els arguments polítics de caràcter general, ja palesats en altres obres sobre el tema,⁶ les raons invocades en les consultes del Consell d'Aragó per atendre o rebutjar les peticions d'insaculació són relativament variades. Obviament, un dels motius recurrents per vetar l'accés a les bosses dels candidats proposats pel Consell de Cent, i per introduir-hi candidats alternatius, va ésser, durant els anys posteriors a la guerra, l'actitud dels diversos personatges en el transcurs del conflicte, i molt particularment la seva proclivitat respecte a França.⁷ L'any 1656 el Consell d'Aragó ponderava, amb caràcter general, que *"algunos de los sugetos que van nombrados de los Conselleres de esta ciudad a efeto de ser insaculados a Conselleres, [...] an sido grandes servidores de Francia, [y] sólo se atienden a insacular a los amigos, sean quienes fueren, y también a si da dinero"*⁸. Però encara l'any 1673 la fama d'haver actuat en la facció pro-francesa durant el conflicte era motiu habitual de desinsaculació. Per exemple, Francesc Roig, barber, era rebutjat pel Consell d'Aragó per considerar que *"era muy francés, y tiene un hermano en el Rosellón y se corresponde con él"*. Del cavaller Pau Astor es recordava que *"fue muy francés"*. Salvador Picó, mercader, va ésser rebutjat perquè *"fue francés pernicioso"*. Josep Roca, mercader, *"queda reprovado por francés"*. Dídac Esteva, per la seva banda, quedà exclòs de les bosses perquè *"sirvió en el vatallón en tiempo de Francia"*. En d'altres casos, com en el de Francesc Roca, fuster, es feia constar simplement que *"queda reprobado por amotinado y inquieto"*, semblantment a com el Dr. Pere Alba i Serra, va ésser exclòs per ésser *"sugeto inquieto y para este ministerio no combiene al Rl. Servicio"*.⁹ De tota manera, el que resulta sorprenent és que la referència a la significació personal durant la Guerra dels Segadors arribi a transmetre's a la descendència familiar, com fou el cas del doctor Pere Vidal, de què el nom l'any 1683 —és a dir, passats més de trenta anys del final de la guerra— encara fou exclòs d'entrar a les bosses de la Diputació del General perquè *"el padre de dicho Dor. Pedro Vidal y sus deudos havian sido malos vasallos de V. Magd., y muy affectos a Francia, y que el dicho Dor. Vidal les havia seguido en algunas ocasiones, [...] y porqué sugetos destas calidades sería muy perjudicial al Rl. Servicio en la casa de la Diputación, ha parecido al Consejo que deve ser reprobado"*.¹⁰

En un terreny més concret, es pot advertir que determinades persones foren objecte de denúncies, a partir de les quals sofriren represàlies polítiques per part de les autoritats felipistes. Onofre d'Alentorn, per exemple, es queixava, l'any 1657, que *"por siniestra información de sus emulos fue desinsculado de las bolsas de conseller y Consejo de Ciento"*. En aquest cas, però, la instància d'Alentorn fou avalada favorablement pel Marquès de Mortara en persona, el qual, si bé hagué de reconèixer que Alentorn havia actuat contra el rei durant la guerra, determinà que en canvi la seva actuació política no fou mai exaltada i, a més, s'havia prestat a actuar com a intermediari en el moment de negociar-se la capitulació de Barcelona: *"Siguió la parte de Francia por no tener ánimo de dejar su casa, mujer e hijos, pero no e entendido que por su persona obrase con particularidad contra el servicio de V. Magd. [...], y en el sitio de Barcelona obró con cordura, y por que se hallava del Consejo de Ciento, y era persona de inteligencia, me valí de él para algunas"*

6. Vegi's els textos reproduïts en les obres citades a la nota 1.

7. SÁNCHEZ MARCOS: *Cataluña y el gobierno central*, p. 104.

8. ACA. CA., lligall 249, s.f., 10 de setembre de 1656.

9. ACA. CA., lligall 245, s.f., 22 de setembre de 1673.

10. ACA. CA., lligall 242, s.f., 25 de juny de 1683.

negociaciones”.¹¹ Per la seva banda, la petició del mercader Pere Pau Bonadona venia avalada pels testimonis de sis ciutadans, els quals, per conductes diversos, declaraven que durant la guerra Bonadona “*fue perseguido por los ministros de la sedición de Francia, persiguiendole por ser afecto a Su Magd., hasta tanto que corrió riesgo y peligros menifiestos su vida, y que le tuvieron preso en las cárceles de Barcelona mucho tiempo*”.¹²

Altres vegades, però, les raons adduïdes pel Consell d'Aragó, per rebutjar les propostes d'insaculació presentades pel Consell de Cent i insacular altres persones alternatives, s'allunyen aparentment de les qüestions polítiques, i entrarien en acusacions que afectaven el que podríem anomenar genèricament com temes referits a la moralitat i els bons costums. El cavaller Jeroni Miquel, proposat pel Consell de Cent l'any 1661, va ésser informat desfavorablement perquè “*este sugeto ha sido y es tan perjudicial que no sólo por su persona obra descubiertamente contra todo lo que conviene, sino que inficiona a quantos comunica para que lo sigan y aprueven sus dictámenes, y así mismo a años que ha vivido escandalosamente con una monja, no me ha parecido será combeniente que vuelva inseculado*”.¹³ I, sigui de manera fonamentada o com a simple excusa, les al·lusions a la moralitat i al mal concepte dels proposats esdevingué un motiu habitual a l'hora de rebutjar sistemàticament les propostes fetes pel Consell de Cent. L'any 1673, per exemple, més de la meitat dels proposats foren exclosos adduint aquestes raons o d'altres motius insubstancials. De Sebastià Català, fuster, es deia que “*por si y su muger es indigno*”. Francesc Armant, mercader, va ésser “*reprobado por faltas personales y inquieto*”. Onofre Nadal, argenter, “*desmerece por faltas personales*”. Altres vegades els candidats eren exclosos per massa joves o per falta de patrimoni personal. Andreu Compte fou rebutjat perquè “*no tiene la edad que requiere esta bolsa*”. A Francesc Noguera se l'excloué perquè “*es muchacho*”. Jacint Faneca perquè “*no tiene edad ni domicilio*”. Miquel Salva, fuster, perquè era fadri i “*vive del jornal que gana en casa de los maestros*”.¹⁴ D'aquests motius d'exclusió caldria qüestionar especialment els referits a la joventut i la inexperiència dels candidats proposats pel Consell de Cent, ja que la reconeguda severitat dels controls exercits per la dotzena d'habilitadors converteixen en molt improbables aquests motius adduïts en les consultes del Consell d'Aragó, i el mateix Consell de Cent explicitava la falta de fonament d'aquestes objeccions, “*pues en las proposiciones que se hacen se atiende con todo cuidado a la suficiencia, legalidad y servicios de los sugettos que se nombran*”.¹⁵

D'altra banda, uns mecanismes d'escrutini polític gairebé calcats els trobem també en el control de les insaculacions de la Diputació del General. Per exemple, l'any 1681, per a la bossa d'advocat fiscal el Consell d'Aragó rebutjà el Dr. Fortunat de Parella, perquè era “*mozo de pocas experiencias*”, i fou proposat en el seu lloc el Dr. Pere de Potau “*cate-drático y abogado de muy buen crédito*”; per a la bossa de regent de comptes va ésser rebutjat Josep Milsocós, que segons el Consell d'Aragó era “*sugeto algo revoltoso y que no es ha propósito*”, i es proposà a canvi el Dr. Jeroni Abril, de qui es deia que era “*sugeto de*

11. ACA. CA., lligall 246, f. 21, [s.a., 1657]. Sobre aquest episodi de les negociacions pertocant la capitulació de Barcelona i la utilització per part de Joan Josep d'Àustria com a intermediaris de membres del Consell de Cent, cf. FABRO BREMUNDAN, FRANCISCO: *Historia de los hechos del serenísimo señor Don Juan de Austria en el Principado de Cataluña*. Zaragoza, Imp. de Diego Dormer, 1673, pp. 387-457.

12. Prestaren el seu testimoni a favor de Bonadona: Joan Pons, mestre d'escola, Dídac Cortell i Pere Roca, notaris, Joan Carreras, sabater, Jaume Mercellà, negociant i Eloi Llaurador, sastre (ACA. CA., lligall 242, s.f., 6 de juny de 1657). Malgrat, però, aquesta insistència en buscar avaladors, Bonadona hagué de repetir tres vegades la seva petició, en els anys 1656, 1657 i 1664, i de l'any 1665 coneixem també una petició de Francesc Bonadona, mercader, probablement fill seu.

13. ACA. CA., lligall 248, s.f., 11 de novembre de 1661.

14. ACA. CA., lligall 245, s.f., consulta del 22 de setembre de 1673.

15. ACA. CA., lligall 251, s.f. protesta dels consellers, 16 d'octubre de 1690. Sobre l'actuació de la dotzena d'habilitadors, vegeu FERRO, VÍCTOR: *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic, Eumo Editorial, 1987, pp. 164-165.

muy buenas prendas y atenciones”; per a la bossa de receptor de la bolla fou exclòs Pere Badia, per ésser considerat *sugeto algo revoltoso*”, i en el seu lloc s’insaculà Jaume Ginestar, que segons el Consell d’Aragó era *“sugeto inteligente de buenas prendas y virtudes”*; per a la bossa d’escrivà major fou rebutjat el notari Joan Ribes, a causa de *“ser mozo”*, i fou proposat en el seu lloc el també notari Joan Alomar, que *“es hombre de bien”*.¹⁶ Com assenyala el Consell d’Aragó l’any 1677, en informar sobre el procediment utilitzat per rebutjar els candidats proposats, *“el virrey conde de Monterrey excluye los que bienen en este lugar no con palabras generales, sino que expressamente dize porqué no tienen buen informe de estos sugetos”*.¹⁷

En una valoració de conjunt, pensem que caldria atribuir una enorme transcendència política i eficàcia instrumental a aquestes mesures de control de les insaculacions executades anualment per la monarquia. Encara que no estem en disposició de poder-ho afirmar amb rotunditat, l’aparença que dóna la documentació sobre els mecanismes de control per part del Consell d’Aragó, formada bàsicament per la proposta originària del Consell de Cent, la preceptiva revisió de cadascuna de les nòmines, amb les objeccions marginals sobre els pretendents a entrar a les bosses, i la proposta en cada cas de candidats alternatius per part del Consell d’Aragó, indueix a pensar que el control polític s’exercí d’una manera sistemàtica i indiscriminada sobre tots els pretendents i que, en termes generals, les propostes municipals rebutjades superaven àmpliament les acceptades. Tot i que no hem arribat a fer un estudi exhaustiu de l’aplicació d’aquest mecanisme de fiscalització, sí que podem afirmar que en tots els casos analitzats, en una mostra aleatòria entre els anys 1653 i 1700, el control polític dels insaculats, per part del Consell d’Aragó es va exercir cada any d’una manera implacable i que, en termes generals, s’observa una tendència deliberada a posar objeccions o a rebutjar purament i simplement la majoria dels noms proposats pel Consell de Cent, actitud menspreadora que provocava airades protestes dels consellers, que es queixaven que *“el Virrei no a procurado ni favorecido con su informe las personas que la Ciudad y el Consistorio a propuesto [...] siendo esto tan en su descredito”*.¹⁸

L’actuació de la monarquia en el control de les insaculacions no es deturava, però, solament en la valoració dels mèrits o defectes de les persones que venien proposades pel Consell de Cent o per la Diputació del General, sinó que en alguns casos la intervenció política del Consell d’Aragó arribava a la decisió extrema de desinsacular persones que estaven en l’exercici dels seus càrrecs, i que, precisament per raó de la seva activitat, havien incorregut en greus discrepàncies o en conflicte obert amb les autoritats reials del Principat. L’any 1662, per exemple, en un incident esdevingut entre el Consell de Cent i el virrei, incident relacionat amb l’acantonament de tropes a la ciutat, el marquès de Mortara utilitzà les amenaces de desinsaculació com a arma d’intimidació política contra diversos membres del consistori que s’oposaven a les mesures proposades pel virrei. En la consulta sobre aquest incident, el Consell d’Aragó arribà a articular una veritable argumentació política, per justificar l’ús de les desinsaculacions com a arma de represàlia extrema contra els desafectes a la monarquia: *“pareze al Consejo que se desinsaculen los que parecieren más culpados, en conformidad con las noticias que se tienen, y en esta execución no reconoze riesgo alguno, porque la reserva de las insaculaciones, de quitar y poner en las bolsas a quien V. Md. fuere servido, es muy clara y notoria, y tiene por bastante la autoridad del governador. [...] Es de conveniencia grande para la seguridad del gobierno político usar destes medios y destas demostraciones con estas personas, para conservar en su debida auctoridad a la justicia, y en el debido respeto a los ministros que la exercen, y tienen muy bien merecido este*

16. ACA. CA., lligall 242, s.f., 19 d’abril de 1681.

17. ACA. CA., lligall 245, s.f., 8 de novembre de 1677.

18. ACA. CA., lligall 251, s.f., protesta dels consellers, 16 d’octubre de 1690.

castigo sus desafecciones, pues también servirá de escarmiento a los restantes; [...] el medio de desinsacularles es el único y más conveniente, porque apartadas estas personas del gobierno de la Ciudad [...] correran los votos sin respectos particulares, y solamente con atención al mayor servicio de V. Magd.”¹⁹

Probablement, però, on es pot veure més clarament exemplificada la utilització del control de les insaculacions com a instrument d'ordre públic i de represàlia política seria l'any 1687, amb motiu dels inicis del conflicte dels “Gorretes”, quan el virrei marquès de Leganés desinsaculà de les bosses de la Diputació del General els germans Antoni i Daniel Sayol i a Josep Ciges, que foren acusats d'haver tingut contactes amb alguns capdavanters de la revolta, i haver recolzat d'alguna manera les seves reivindicacions.²⁰ En concret, i segons la consulta del Consell d'Aragó sobre aquest tema, Ciges i els germans Sayol haurien tingut “*juntas clandestinas en la representación de común de la contrafacción [...] contra Don Emanuel de Lupiá, Portañezes de General Gobernador de aquel Principado, y por aver obrado en ella con ardor desconsiderado*”.²¹

La darrera actuació documentada sobre el control polític de les insaculacions, no solament en el sentit de contraposar candidats oficials a les propostes del Consell de Cent, sinó arribant a l'actuació extrema de desinsacular persones que estaven en l'exercici dels seus càrrecs, fou realitzada pel virrei Jordi de Darmstat l'any 1700, qui ordenà “*desinsacular de las bolsas en que se hallaban insaculados de la cassa de esta ciudad al Dor. Miguel Grimosachs, Félix Vidal, mercader, Dn. Joseph Terre y Granollachs y Magín Mercader, menor*”.²² Probablement, les actuacions realitzades sobre aquest tema pel virrei Jordi de Darmstadt –sens dubte un dels personatges més populars a la Catalunya de l'època, i presentat sovint com el paradigma de l'entesa entre el país i la monarquia–,²³ així com la posterior controvèrsia política suscitada durant el govern de l'Arxiduc Carles d'Àustria, i que culminà en la seva renúncia condicional a manipular les nòmines d'insaculació,²⁴ ens ajudin a interpretar aquest control de les insaculacions gairebé en un terreny de rutina administrativa en el procediment de selecció de les autoritats municipals, que era exercida fins i tot en les circumstàncies polítiques suposadament més favorables pels catalans.

Segons tots els indicis, doncs, deixant de banda la seva indubtable funció intimidatòria, i de repressió de la disidència política entre els membres de les classes dirigents, el control de les insaculacions s'hauria convertit, per part de la monarquia, en un providencial mecanisme dispensador de càrrecs i honors, que minimitzava els poders del Consell de Cent, i cortocircuitava greument els seus tradicionals atributs de reproducció com a grup dominant. Sembla clar, doncs, que per a la monarquia, fos quina fos la conjuntura política del moment, el control de les insaculacions s'havia convertit en un acte de sobirania al qual difícilment es podia permetre renunciar, i, d'altra banda, en termes comparatius, hauríem de tenir present que una actuació semblant havia estat assajada pel virrei francès durant el seu govern a Barcelona entre els 1648 i 1651, i, després, el mateix procediment fou imposat al municipi de Perpinyà una vegada annexat el Rosselló a

19. ACA. CA., lligall 216, consultes de 23 del març i del 29 de maig de 1662.

20. DANTÍ I RIU, JAUME: *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*. Barcelona, Edicions Curial, 1990, pp. 122-123.

21. ACA. CA., lligall 217, s.f., consultes del 25 de maig i del 24 de juliol de 1687; lligall 218, plec 1, s.f., consulta del 18 de juny de 1687.

22. ACA. CA., lligall, 245, s.f., 16 de juny de 1700. Referències sobre aquesta actuació en CARRERA PUJAL, JAIME: *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*. Barcelona, Ed. Bosch, 1947, I, p. 276.

23. RAGÓN, JOAQUÍN: “El último virrei de la administración Habsburguesa en Cataluña: Jorge de Darmstadt y Ladgrave de Hassa (1689-1701)”. *Pedralbes*, n° 2 (Barcelona, Departament d'Història Moderna, 1982), pp. 263-271.

24. TORRAS I RIBÉ, JOSEP M.: “Aproximació a la problemàtica civil de la Guerra de Successió a Catalunya. La política municipal de l'Arxiduc Carles d'Àustria (1705-1711)”. *Recerques*, n° 13 (Barcelona, 1983), pp. 27-43.

França,²⁵ i, a la mateixa Corona d'Aragó, procediments semblants de provisió de càrrecs s'havien convertit en usuals en els municipis valencians i aragonesos.²⁶

En definitiva, doncs, aquest procediment de control de les insaculacions havia reeixit a introduir en el funcionament regular de les institucions catalanes el concepte de l'exercici dels càrrecs per "reial beneplàcit",²⁷ tal com era expressat de manera irrefutable, gairebé en termes de teoria política, en un document d'insaculació de l'any 1655: "*He resuelto elegir y nombrar para las insaculaciones de dichos oficios personas de todos los estamentos que concurren en las bolsas [...], siendo mi voluntad que los mismos que tienen derecho de sortear en ellos le tengan a concurrir en las bolsas para dichos oficios, pero con advertencia que esto se ha de entender durante mi mera y libera voluntad, y mientras yo no mandare otra cosa en contrario, o me pareciere alterar en todo o en parte, reservándome facultad y libera mano de poder mudar o variar, cada y quando me pareciere, y sólo tengan derecho a estar insiculados en estos oficios los que eran nombrados y que en adelante nombraré, mientras no se lo prohibiere, sin que por cadar [sic] aora o en adelante insiculados puedan allegar ni pretender derecho de possession ni otro alguno para estar en dichas bolsas no siendo mi voluntad, y reservándome la facultad de excluirlos y desinsacularlos como me pareciere, con causa o sin ella, por ser conforme la reserva que me hice de lo tocante a estos oficios en dicha concessión de las Constituciones del Principado*".²⁸

Impacte, sobre la societat barcelonina, del control reial de les insaculacions

Les conseqüències de la retenció, per part de la monarquia, del control de les insaculacions, que es poden percebre a través de la documentació, són de dos tipus: una d'elles, descrita en l'apartat anterior, seria la capacitat, adquirida per mitjà d'aquest procediment, d'exercir un control polític exhaustiu sobre totes les persones que havien d'accedir a ocupar càrrecs de govern i de representació en el Consell de Cent de Barcelona i en la Diputació del General; l'altra, probablement molt més subtil, consistia en una perversió manifesta dels mecanismes de reproducció en el poder de les classes dominants catalanes, que havia de provocar un considerable impacte en les expectatives dels ciutadans que volguessin accedir a aquests organismes. Tot i que resulta impossible aventurar una opinió definitiva sobre aquesta qüestió fins que no disposem d'un estudi exhaustiu sobre aquest procés de provisió de càrrecs, l'enorme quantitat de cartes, instàncies, memorials, i altra documentació complementària (certificats de mèrits, recomanacions, etc.), que es conserven entre els lligalls del Consell d'Aragó, de les persones que acudiren al rei amb la pretensió d'ésser insaculats a les bosses del Consell de Cent i de la Diputació del General, indueixen a pensar que l'evidència sobre les noves atribucions adquirides per la monarquia, com a dispensadora de càrrecs i honors, havien generat unes noves i temptadores expectatives per accedir

25. SANABRE, JOSÉ: *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*. Barcelona, Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 1956, pp. 425 i 486. ARAGON, HENRY: *L'organisation municipale de Perpignan du XIIe au XVIIIe siècles*. Perpinyà, Imprimerie Barriere, 1920, p. 99.

26. CASEY, JAMES: "La crisi general del segle XVII a València. 1646-1648". *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XLVI, vol. II (1970), p. 101. ID.: *El regne de València al segle XVII*. Barcelona, Edicions Curial, 1981, pp. 191-192 i 266. MAISO GONZÁLEZ, J.: "Disputas entre Felipe IV y Zaragoza en 1653". *Estudios* (Zaragoza, Departamento de Historia Moderna, 1974), pp. 41-60. TORRAS I RIBÉ, JOSEP M.: "La desnaturalización del procedimiento insaculatorio en los municipios aragoneses bajo los Austrias". *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Jaca, 20-25 de septiembre de 1993 [En premsa].

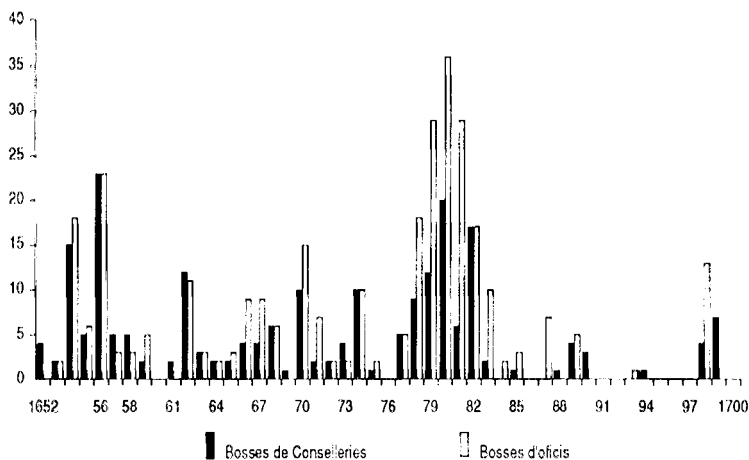
27. Sobre la difusió del concepte de "reial beneplàcit" aplicat a la concessió de càrrecs municipals, cf. ELLUL, JACQUES: *Histoire des institutions*. Paris, P.U.F., 1955-56, II, pp. 247 i 348. LALINDE ABADÍA, JESÚS: *Los medios personales de gestión del poder público en la historia española*. Madrid, Instituto de Estudios Administrativos, 1970, pp. 69 i 121.

28. ACA. CA., lligall 243, s.f., 16 de setembre de 1655, insaculació de diputats.

a ocupar càrrecs en aquestes institucions, que molts ciutadans s'apressaren a utilitzar profusament.²⁹

Concretament, i limitant-nos al Consell de Cent de Barcelona, en el període que va de 1652 a 1700 hem arribat a documentar 405 peticions adreçades al rei per a ésser insaculats, distribuïdes segons la següent cronologia:

Peticions d'entrada a les bosses del Consell de Cent (1652-1700)

L'anàlisi d'aquestes dades, tot i la seva magnitud inusual, obliga a interpretar els resultats amb una clara noció de provisionalitat, ja que malgrat representar el buidat sistemàtic de tots els lligalls que segons el rudiment d'inventari del Consell d'Aragó contenen documentació referida al control de les insaculacions del Consell de Cent de Barcelona³⁰, això no obsta per considerar que, ateses les característiques desordenades i sovint poc homogènies d'aquesta documentació, puguin existir altres plecs o reculls de peticions en lligalls descrits a l'inventari sota altres epígrafs. És més: cal advertir que, moltes de les sol·licituds procesades, en rigor no contenen els originals de les peticions, sinó solament un resum sumari del seu contingut, i en alguns casos apareixen simplement en forma de llistes de noms inconnexes, sota l'epígraf de peticions o recomanacions d'entrada a les bosses. Per aquesta mateixa raó, sovint és negligida la data dels memorials, que en molts casos s'ha hagut d'obtenir —som conscients que de manera aventurada— a partir del membret del paper segellat en el qual estan copiats els resums. Això voldria dir que, presumiblement, en altres lligalls del mateix Consell d'Aragó, o potser entre la documentació d'altres arxius (Arxiu General de Simancas, Arxiu Històric Nacional de Madrid, etc.) poden existir els originals dels quals només hem pogut localitzar i processar les còpies o els resums, i potser també altres contingents de peticions de les quals hom no n'arribà a fer cap resum. I hem de creure, de tota manera, que la mostra a la qual hem tingut accés resulta prou significativa del funcionament general del sistema de control de les insaculacions a les bosses del Consell de Cent de Barcelona, i en tot cas voldríem cridar l'atenció sobre la necessitat d'emprendre sistemàticament l'estudi seriati d'aquesta documentació, que de segur permetria la preparació d'una o diverses tesis doctorals.

29. SÁNCHEZ MARCOS, FERNANDO: *Don Juan de Austria y Cataluña. Cataluña y el gobierno central de 1653 a 1679*. Resum de Tesis Doctoral. Universitat de Barcelona, 1975, p. 8. TORRAS IRIBÉ: *Els municipis catalans*, pp. 110-111.

30. Concretament, s'ha procedit al buidat sistemàtic dels lligalls del Consell d'Aragó n° 216, 217, 218, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250 i 251.

La dispersió cronològica que es dibuixa en el gràfic pensem que s'hauria de relacionar, en primer lloc, amb la mateixa dinàmica provocada per les vacants sorgides en les bosses del Consell de Cent, és a dir, per la defunció o inhabilitació de les persones que estaven insaculades, per a la provisió de les vacants dels quals eren redactades les peticions. Potser caldria fer una excepció en el cas de les vacants més clamorosament polítiques, referides en especial als anys 1652 i 1653, quan és possible de sospitar que molts del càrrecs ja venien atribuïts directament als exiliats felipistes o a d'altres persones de provada fidelitat al monarca, i que, per raó de la mateixa contingència política de la capitulació de Barcelona i de la reorganització institucional a que donà lloc, probablement no seguiren el tràmit de proposta del Consell de Cent i del preceptiu control polític per part del Consell d'Aragó que posteriorment fou adoptat com a usual.³¹ Concretament, en un escrit de l'any 1653 Joan Josep d'Àustria donava compte de la seva actuació per proveir aquestes primeres vacants, i del minucios control polític a què foren sotmesos els candidats: "*me voy informando de las personas que deben excluirse, y de las que en su lugar y en las vacantes pueden entrar, pero esta es materia un poco larga [...], y más vale que se haga exsamen muy particular de los suxetos, que no se aventure hechar mano de los que no fueren a proposito*".³²

De la successió cronològica de les peticions processades, criden especialment l'atenció els anys 1654-1656 i 1678-1682, quan esdevé documentat un desorbitat augment de les peticions; augment que caldria comprovar si té una correspondència mecànica en un augment correlatiu de les vacants, per raons d'índole política, simplement generacional, o si obeeix a d'altres motivacions indeterminades. En el terreny de les hipòtesis, la primera cresta d'augment en les peticions probablement calgui considerar-la com una conseqüència de l'inici de l'aplicació del nou sistema de provisió de càrrecs sotmesos al control reial, que degué estimular un considerable flux d'instàncies de persones interessades a entrar en les bosses.³³ La segona cresta, corresponent als anys 1678-1682, resulta de més difícil interpretació. La consulta de diverses obres a l'ús sobre el període, contemporànies i actuals,³⁴ no permet detectar cap conflicte polític excepcional que fos causa de desinsaculacions massives i, per tant, potser caldria atribuir aquest augment en les peticions al relleu generacional —passats vint-i-cinc anys— de les persones que entraren a les bosses després de la capitulació de 1652.³⁵ Per contra, es pot advertir un gran buit de peticions que abastaria aproximadament el període que va de 1686 fins a 1697, que, en aquest cas, probablement calgui atribuir-lo, en primer lloc, a l'anterior reposició massiva de vacants, i potser subsidiàriament a les conseqüències de la inseguretats i l'alteració de la normalitat institucional provocada per la revolta dels "gorretes" o "barretines" i les successives ocupacions franceses d'una part important del territori de Catalunya, que culminaren precisament amb el setge i l'ocupació de Barcelona, esdevingut l'any 1697.³⁶

Pel que fa a l'anàlisi qualitatiu de les peticions documentades, en la majoria dels casos no es limitaven a demanar solament la insaculació en una de les bosses, sinó que generalment pretenien l'entrada en una bossa de conseller i, al mateix temps, en diverses bosses

31. SÁNCHEZ MARCOS: *Cataluña y el gobierno central*, pp. 101 i 103-110. Sobre l'actuació dels exiliats felipistes en aquesta època, vegeu VIDAL PLA, JORDI: *Guerra dels Segadors i crisi social. Els exiliats filipistes (1640-1652)*. Barcelona, Edicions 62, 1984, pp. 161-164.

32. ACA. CA., lligall 247, s.f., 19 de juliol de 1653.

33. SÁNCHEZ MARCOS: *Cataluña y el gobierno central*, pp. 103-110.

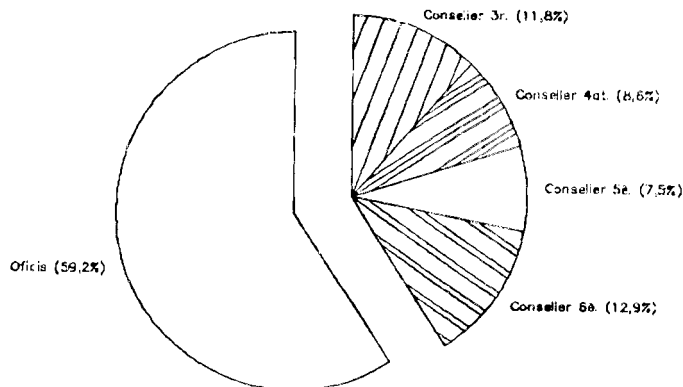
34. *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, XX (Barcelona, Institut Municipal d'Història, 1966), 556 p.p. *passim*. BO-FARULL Y BROCA, ANTONIO DE: *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Barcelona, Juan Aleu Editor, 1876-1878, VIII, pp. 281-290. SOLDEVILA, FERRAN: *Historia de Catalunya*. Barcelona, Ed. Alpha, 1963, pp. 1068-1087.

35. Precisament en aquests anys es documenten queixes per falta de quòrum en les reunions del Consell de Cent. DACB, XX, p. 203.

36. DANTÍ: *Aixecaments populars*, pp. 119-158. SABIO, M. A.: *El sitio y ocupación francesa de Barcelona en el año 1697*. Tesi doctoral, UAB, 1989.

d'oficis. Això explicaria la desproporció existent entre un i altre conceptes, tal com podem advertir en el quadre següent:

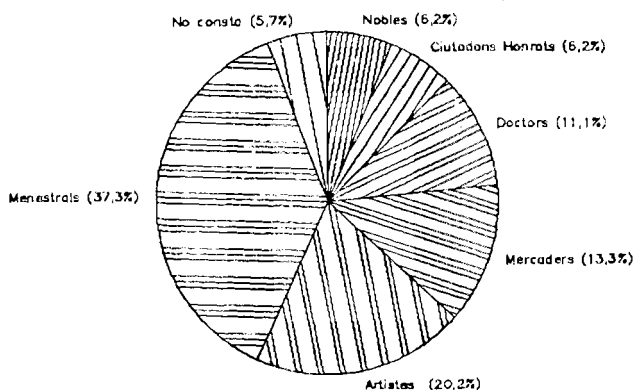
Distribució de les peticions entre les bosses de conseller i d'oficis (1652-1700)

D'aquestes dades, deixant de banda la substancial majoria de les peticions d'entrada a les bosses dels oficis del consell (clavari, credencer, verguer, obrers, cònsol de llotja, portaler, mostassaf, pesador de mostassaf, tauler, administrador de la plaça, etc.), crida també l'atenció la desigual distribució de les peticions d'entrada a les diverses bosses de conseller. En conjunt, aquesta diversitat s'hauria d'atribuir, respecte a la primera qüestió, a que, mentre l'entrada en una bossa de conseller venia regulada per la categoria estamental i l'adscripció a una determinada mà ciutadana del pretendent, l'accés a les bosses dels diversos oficis no estava condicionada per exigències prèvies, de tal manera que moltes peticions es dispersen per un nombre heterogeni d'oficis, sense que es pugui advertir cap mena de jerarquització o barrera estamental, ni objectiva ni subjectiva, a l'hora de formular les peticions; és a dir, són observables, per exemple, múltiples peticions d'entrada a les bosses d'oficis —fins i tot els menys qualificats— fetes àdhuc per cavallers, ciutadans honrats o doctors, mentre que resultaria inconcebible —i, certament, no es produeix en cap cas—, que un artista o un menestral hagués presentat peticions fora de les conselleries que les seves categories tenien atribuïdes pels privilegis municipals.

Aquest conjunt de circumstàncies tenen un reflex numèric en la caracterització sociològica de les persones que van formular peticions al rei per obtenir la seva insaculació a les bosses del Consell de Cent de Barcelona, que es distribueixen de la següent manera:

Estructura sòcio-professional dels pretendents a ésser insaculats en el Consell de Cent de Barcelona (1652-1700)

El primer element que es pot apreciar a través d'aquestes xifres és el predomini absolut, del 37'3 %, de les instàncies presentades per menestrals, percentatge molt superior a la seva representació en els escons del Consell de Cent, i que probablement s'hauria de relacionar amb l'escreix de peticions referides als oficis del consell. L'altre element que crida l'atenció és la importància relativa de les peticions dels ciutadans de mà major, és a dir, nobles, cavallers, ciutadans honorats i doctors, que arriben a sumar en conjunt el 23'5% del total. La majoria d'aquestes peticions anaven adreçades a la bossa de conseller tercer, considerada, a tots els efectes, com la bossa d'entrada, a partir de la qual, i per promoció interna, els insaculats ascendien posteriorment, seguint el ritme de les successives vacants, a les bosses de conseller en cap i conseller segon.³⁷ Tanmateix, pensem que cal atribuir una significació especial a aquest elevat nombre de peticions presentades pels cavallers, ciutadans i doctors, en comparació, per exemple, amb les dels menestrals, entre altres raons perquè aquestes categories de mà major enquadraven sens dubte la representació més genuïna de les classes dominants barcelonines, enteses en el seu sentit més extensiu.³⁸ En el terreny de les hipòtesis, i a falta d'una adequada identificació personal, social i familiar dels pretendents —que òbviament resulta impossible de realitzar en el limitat espai d'aquest article—, potser podríem deduir, d'aquesta densitat de peticions, una demostració incontrovertible de l'eficàcia del control, per part de la monarquia, de les insaculacions del Consell de Cent de Barcelona, en el sentit d'haver-se convertit en un instrument definitiu per a la submissió dels membres del patriciat barceloní.³⁹

Des d'aquesta perspectiva, al marge hipotètiques raons de convicció o d'oportunitisme polític —que de segur existiren en molts casos—, potser caldria concloure que moltes d'aquestes peticions provenien de membres de les classes dirigents barcelonines que havien desesperat de poder entrar a les bosses seguint els procediments regulars de proposta per a la provisió de vacants, a causa de la política obstructiva, de sistemàtica desestimació de les seves peticions, realitzada pel Consell d'Aragó, i acudien, com a darrer recurs, al favor reial, per obtenir per mitjà d'aquest conducte irregular la seva entrada a les bosses. I, de fet, cal dir que aquestes conseqüències de l'aplicació del nou mecanisme d'entrada a les bosses, amb tota la seva càrrega de seducció política sobre les actituds dels ciutadans, en rigor ja era prevista en el mateix document de repressió dels catalans de l'any 1652, quan es ponderava que el pragmatisme polític portaria a oblidar els procediments tradicionals d'entrada a les bosses i a acceptar com a normals les noves expectatives creades per la monarquia: "*El mismo tiempo va suavizando las cosas, y acostumbrando los naturales a los remedios. Naçen otros hombres que no conoçieron a Barzelona de otra manera, y haçen consuelo de lo que a los principios tubieron por embarazo, y esto se ve en todos los Reynos y çiudades del mundo en donde an hecho semejantes reparos*".⁴⁰ La percepció de la peculiar dinàmica social que ocasionava el control reial de les insaculacions, amb tota la càrrega de perversió dels mecanismes regulars d'accés a les bosses, ens vindria demostrada pel contingut d'una airada protesta del Consell de Cent sobre aquesta tema, de l'any 1689: "*ha llegado a su noticia que algunos hazen diligencias y representaciones a V. Magd. para conse-*

37. BOSCH, ANDREU: *Summari, índex o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya...* Perpinyà, Pere Lacavalleria Estamper, 1628 [Reed. facsímil, Barcelona, 1974], pp. 434-435. Un sistema semblant de promoció a les bosses es donava també al municipi de Saragossa. REDONDO VEINTE-MILLAS, GUILLERMO: "Cargos municipales y participación artesana en el concejo zaragozano (1584-1706)". *Estudios* (Zaragoza, Departamento de Historia Moderna, 1976), pp. 162 i 172.

38. AMELANG, JAMES S.: *La formación de una classe dirigente: Barcelona 1490-1714*. Barcelona, Editorial Ariel, 1986, pp. 92-94. ID.: "L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna: una aproximació comparativa". *Recerques*, n° 13 (Barcelona, 1983), pp. 21-25.

39. SÁNCHEZ MARCOS: *Don Juan de Austria*, p. 8. ID.: *Catalunya y el gobierno central*, pp. 100-112. TORRAS I RIBÉ: *Els municipis catalans*, pp. 110-111.

40. Transcrit per TORRAS I RIBÉ: *El projecte de repressió*, p. 285.

*guir la gracia de quedar insaculados en las volsas de los ofizios de aquella ciudad, sin que estos vengan propuestos ni nombrados en la nómina que haze la ciudad al virrey [...], y que de conseguir esta gracia se siguen muchos perjuizios a la buena administración y gobierno de la ciudad, porque [...] de conseguir la ynseculación los que no bienen de allá propuestos (aunque V. Magd. es dueño de todo) queda el crédito de los conselleres no con aquella estimación que deviera, y su regalía (dándose lugar, y abriéndose la puerta a semejantes gracias) sin aquella fuerza y vigor que V. Magd. y sus Reales Progenitores le han conzedido”.*⁴¹

Tot deixant de banda l'ajustada percepció del conjunt del problema que es desprèn del document, probablement calgui parar un esment especial en el darrer raonament exposat pels consellers. És a dir, la insaculació directa en les bosses de la ciutat, feta pel rei al marge de les llistes presentades pel Consell de Cent, a més de pressuposar la possibilitat d'infiltració en el govern de reialistes convençuts, atacava, per la seva base, l'autoritat, les prerrogatives i el prestigi de la institució municipal barcelonina, i havia introduït una subversió intolerable en els mecanismes d'accés al poder, que podia realitzar-se ara impunement per mitjans externs al grup dominant municipal. Com s'assenyalava en una protesta sobre aquesta qüestió, “no puede la Ciudad y Conselleres dejar de fundar sentimientos y hacer representación a V.E. del desconsuelo con que se halla tocándole en lo vivo de su crédito”.⁴² I, efectivament, aquesta devia ésser, sens dubte, la vessant més dolorosa i insuportable del control per la monarquia de les bosses d'insaculació, ja que de segur féu trontollar perillosament la credibilitat dels consellers com a font de poder indiscutible, i aquesta era precisament una de la intencions manifestes de la monarquia en imposar aquest control polític dels insaculats: “Uno de los medios más efficaces para su dependencia y conservación es quedarse V. Md. [con las insaculaciones], porque con la retención dellas los naturales de aquel Principado, que tienen libradas sus mayores conveniencias en el poder sortear sus ofizios, siendo esto por medio de las insaculaciones, es fuerça que lo procuren mereciendo la gracia de V. Md., que es el único medio por donde puede conseguirse, y esto confirma la experiencia, pues lo que era interés de ellos mismos insaculándose los unos a los otros, sin dependencia alguna, oy con mucho rendimiento acuden a los pies de V. Md. para gozar deste beneficio, con que reconozen que este es el camino para lograr sus útiles y mayores conveniencias”.⁴³

41. ACA. CA., lligall 249, s.a. [1689].

42. ACA. CA., lligall 251, 16 d'octubre de 1690.

43. ACA. CA., lliga.] 216, resposta del Consell d'Aragó a les peticions de Pere de Muntaner, ambaixador del Consell de Cent, 3 de setembre de 1660.